

Miia Sainio
Tiia Nurminen
Pilvi Hämeenaho
Minna Torppa
Anna-Maija Poikkeus
Tuija Aro

Koulujen henkilökunnan kokemukset oppilaiden hyvinvoinnista COVID-19-etäkouluaikana: "Osa puhkesi kukkaan. Muutamat pitivät rimaa alhaalla."

Kohokohdat

- Etäkoulun koettiin sopivan osalle oppilaista hyvin, jopa paremmin kuin lähikoulun, mutta osalle oppilaista se sopi huonosti. Sopivuutta voi olla vaikea ennustaa etukäteen.
- Myönteisiä kokemuksia: Oppilaiden tietotekniset taidot ja itseohjautuvuus kehittivät, monet hyötyivät työrauhasta ja vähäisemmästä sosiaalisesta paineesta, ja henkilökunnan oppilaantuntemus lisääntyi ja koti-koulu -yhteistyö kehittyi.
- Kielteisiä kokemuksia: Oppilaat olivat yksinäisempiä, etäopiskelun kuormittavuus ja oppimisvaikeudet lisääntyivät, ja huolenaiheeksi tuli epätasa-arvon kasvaminen, koska kodeilla ja huoltajilla on erilaiset mahdollisuudet tukea lastaan etäkoulussa.
- Etäkoulun kehittämisessä tulee kiinnittää huomiota henkilökunnalle, ja myös huoltajille, suunnattujen ohjeistusten selkeyteen ja joustavuuteen, työyhteisön yhteistyöhön, yhteissuunnitteluun ja tiedonkulkuun sekä oppilashuollon ja erityisopetuksen kehittämiseen etäkouluun sopivaksi.
- Henkilökunta tarvitsee koulutusta ja toimivat välineet etävuorovaikutuksen edistämiseen, ja on huolehdittava aika- ja henkilöstöresurssien riittävydestä, jotta etäkoulu voidaan toteuttaa laadukkaasti oppilaiden hyvinvointia tukien.

Koulun henkilökunnan kokemuksiin etäkouluajalta tulee perehtyä, jotta etäkoulu voidaan toteuttaa oppilaiden hyvinvointia ja oppimista tukien. Kyselytutkimuksella selvitimme Keski-Suomen koulujen henkilökunnan (27 vastausta 27 peruskoulusta) ajatuksia oppilaiden hyvinvoinnista etäkoulussa sekä sen myönteisistä ja kielteisistä puolista oppilaille. Temaattisen analyysin perusteella etäkoulu nähtiin uuden oppimisen ja kehittymisen ajanjaksona: monen oppilaan tietotekniset taidot ja itseohjautuvuus kehittivät. Sosiaalinen vuorovaikutus muuttanut muotoaan, mikä toi monista oppilaista esille uusia puolia. Oppilas-opettajavuorovaikutuksen koettiin kehittyneen erilaisten ja yksilöllisempien yhteydenpitotapojen ansiosta, ja osa oppilaista hyötyi paremmasta työrauhasta ja vähäisemmästä sosiaalisesta paineesta.

Henkilökunta oli poikkeusolojen aikana vähemmän huolissaan oppilaiden ongelmakäyttäytymisestä kuin alkuvuonna. Oppilaiden yksinäisyyden, uupumuksen ja oppimisvaikeuksien osalta huoli sen sijaan lisääntyi, ja myös henkilökunnan kuvauksissa nousi esiin huoli oppilaiden jaksamisesta ja psyykkisestä hyvinvoinnista etäkoulun aikana. Vaikeus seurata oppilaiden hyvinvointia ja tarjota tukea etäyhteyksillä sekä etäkoulun epätasa-arvoistava vaikutus tulivat tutkimuksessa esiin etäkoulun ongelmallisina puolina. Mahdollisuus oppia ja kehittyä etäkoulussa toteutui oppilailla eri tavoilla, mutta oli vaikea ennakoita, kenelle etäkoulu sopi ja kenelle ei.

Aineistosta nousi esiin tärkeitä näkökulmia myös etäkoulun hyvinvointityön kehittämiseksi. Kehittämistarpeita, joihin on syytä kohdentaa resursseja, olivat muun muassa koulun sisäinen suunnittelu, yhteistyö ja työnjako, kodin ja koulun yhteistyö ja henkilöstön koulutus etävuorovaikutuksen edistämiseen. Joustavaa etä- ja lähikoulun järjestämistä tulisi myös selvittää, jotta poikkeusolojenkin aikana oppilai-

den hyvinvointi ja oppiminen voidaan turvata tasa-arvoisesti.

Asiasanat: COVID-19, korona, etäkoulu, oppilaiden hyvinvointi, hyvinvointityö koulussa

Keväällä 2020 COVID-19 aiheutti myös Suomessa mittavia toimenpiteitä viruksen leviämisen hidastamiseksi. Lasten ja nuorten elämään vaikutti erityisesti hallituksen päätöksellä 16. maaliskuuta alkanut noin kaksi kuukautta kestänyt etäkoulu, jolloin suuri osa opetuksesta ja koulunkäynnistä toteutettiin etänä. Huoli lasten ja nuorten hyvinvoinnista etäkouluajana heräsi jo sulku-toimenpiteitä harkittaessa. COVID-19-virukseen liittyvien rajoitteiden purkamisen aloitettiin koulujen avaamisella toukokuussa 2020. Etäkoulusta ehdittiinkin siirtyä vielä kahdeksi viikoksi lähiopetukseen toukokuun puolestapäivästä eteenpäin.

Kevään poikkeustilanne herätti kuitenkin runsaasti pohdintaa siitä, mitä väliaikaisia ja pysyviä vaikutuksia etäkouluajalla oli lapsiin ja nuoriin. Päätös etäkouluun siirtymisestä tehtiin nopeasti, eikä kouluissa ollut voitu valmistautua siihen. Mahdollisesti tulevaisuudessa tapahtuvaan vastaavaan tilanteeseen onkin tärkeä valmistautua ja miettiä huolellisesti, miten koulu järjestetään niin, että etäkoulunkin aikana voidaan tukea kaikkien lasten ja nuorten hyvinvointia. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme koulun henkilökunnan näkökulmasta etäkoulun vaikutuksia oppilaiden hyvinvointiin.

Miksi etäkoulu herätti huolta? Valtioneuvoston tiedepaneelin raportissa nostettiin esiin useita huomioon otettavia ongelmia etäkoulun järjestämisessä (Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020). Esimerkiksi viidesosalla lapsista on vanhempi,

jolla on diagnosoitu mielenterveyden häiriö (Ristikari ym., 2018), ja kolmasosalla vanhemmista on vähintään lievä päihdeongelma (Holmila, M., Raitasalo, K., & Tigerstedt, C., 2016). Raportissa nostettiin esiin myös kouluterveyskyselyssä havaittu henkinen ja fyysinen väkivalta kotona (Ikonen & Helakorpi, 2019).

Etäkoulun aikana perheiden ongelmien pelättiin kulminoituvan ja vaikuttavan lapsiin ja nuoriin kielteisesti. Valtioneuvoston tiedepaneelin raportissa todettiin, että Poliisihallituksen mukaan perheväkivaltaan liittyvät kotihälytyskäynnit ja Kuntaliiton tietojen perusteella myös kiireelliset sijoitukset lisääntyivät etäkoulun aikana (Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020).

Lastensuojeluilmoitusten väheneminen poikkeusolojen aikana todettiin huolestuttavaksi, sillä kun ongelmat pysyvät kodin seinien sisäpuolella, apua tarvitsevat perheet eivät ehkä saa sitä riittävän ajoissa. Terveystietojen perusteella kouluterveydenhuollon palveluita käytettiin huomattavasti vähemmän poikkeusolojen aikana kuin tavallisesti ja toisaalta niitä myös tarjottiin vähemmän, minkä on ajateltu johtuvan tilanteeseen ylireagoinnista (Rissanen ym., 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020). Kouluterveydenhuollon palveluiden hyödyntämisen vähentyminen poikkeusolojen aikana voi olla myös merkki siitä, että ongelmia ei havaita riittävän hyvin etäkoulun aikana ja että oppilaat eivät hae apua koulusta, joka normaalioloissa on usein ensimmäinen tuen ja avun lähde (Holmes ym., 2020).

Kansainvälisissä COVID-19:ään liittyvissä tutkimuskatsauksissa on esitetty myös, että etäkoulu voi asettaa lapset ja nuoret epätasa-arvoiseen asemaan ja sy-

ventää kuilua erilaisista sosioekonomisista taustoista tulevien lasten välillä (Bol, 2020; Van Lancker & Parolin, 2020). Esimerkkejä epätasa-arvoistumisesta on havaittu aiemmin tutkimuksissa esimerkiksi koulujen kesälomien aikana, jolloin akateeminen edistyminen ja hyvinvointi heikentyvät alhaisemmista sosioekonomisista taustoista tulevilla lapsilla ja nuorilla (Alexander ym., 2007; Cooper ym., 2016; Morgan ym., 2019).

Eräässä tutkimuksessa perheen taloudellisen tilanteen vaikutukset lasten mielen hyvinvointiin välittyivät kesäloman aikaisten kokemusten kautta, joista erityisesti yksinäisyys oli kielteisesti yhteydessä lapsen mielen hyvinvointiin (Morgan ym., 2019). Vaikka kesäloman kielteisiä vaikutuksia oppimiseen on myös kyseenalaistettu (Kuhfeld, 2019), joidenkin lasten ja nuorten kohdalla pitkä poissaolo koulusta voi eristää vertaisryhmästä. Etäkouluun osalla lapsista liittyvä sosiaalinen eristyminen ja yksinäisyys saattavatkin olla suurimpia COVID-19-viruksen aiheuttamia seurauksia, joilla on merkittäviä vaikutuksia myös mielenterveyteen (Holmes ym., 2020).

Lisäksi etäkoulun aikana huoltajien osallistuminen lasten ja nuorten koulunkäyntiin voi vaikuttaa merkittävästi oppimistuloksiin. Esimerkiksi keväällä 2020 Alankomaissa kerätty aineisto toi esille, että vanhempien koulutus ja toimeentulo vaikuttavat kotien mahdollisuuksiin tukea lapsia ja nuoria etäkoulun aikana (Bol, 2020). Epätasa-arvoistuminen saattoi olla etäkoulun aikana jopa laajempaa kuin kesälomien aikana, sillä poikkeusolot heikensivät lisäksi monen perheen taloudellista tilannetta esimerkiksi lomautusten ja yrittäjien kohtaamien vaikeuksien vuoksi.

Suomessa COVID-19-poikkeusaikaa koskevassa tutkimuksessa luokkien 4–5 sekä 8–9 oppilaat arvioivat olevansa yksinäisempiä etäkoulun aikana kuin samaan aikaan edellisenä vuonna tehdyssä Kouluterveyskyselyssä (Repo, J., Herkama, S., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020). Myös vuoden 2017 Kouluterveyskyselyssä luokkien 8 ja 9 oppilailta kysyttiin yksinäisyydestä, ja silloin se oli ollut hieman harvinaisempaa (9.5 %) kuin vuonna 2019 (10.7 %). Yksinäisyyden kokemukset olivat koronakeväänä kuitenkin jopa 40 prosenttia suurempia edelliseen kevääseen verrattuna (Repo ym., 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020), joten kyseessä ei todennäköisesti ole trendinomainen yksinäisyyden lisääntyminen (Kouluterveyskysely, 2019; Repo ym., 2020).

Etäkoulun aikaisessa lasten ja nuorten hyvinvoinnissa havaittiin myös muita eroja normaalioloihin nähden. Yläkoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaiset olivat ahdistuneempia kuin aiempien keväiden Kouluterveyskyselyissä (Repo ym., 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020). Vuodesta 2013 vuoteen 2019 kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta kokevien osuus nousi 11.3 prosentista 12.9 prosenttiin (Kouluterveyskysely, 2019), mutta koronakevään kyselyssä ahdistuneita oli jopa 18.6 prosenttia (Repo ym., 2020) eli huomattavasti enemmän kuin koskaan aiemmin.

Koronakevään on todettu myös kuormittavan nuoria. Esimerkiksi lukiolaisbarometrissä etäopiskelun koki henkisesti raskaaksi 60 prosenttia vastaajista, kun edellisenä keväänä vastaava luku oli 40 prosenttia (Suomen lukiolaisten liitto, 2020). Vaikka lukiolaisten uupumus on

näyttänyt trendinomaisesti lisääntyvän viime vuosina (Kouluterveyskysely, 2019), vaikuttaisi siltä, että määrällisesti yhä useampi tunsi kuormittuvansa etäopiskelun aikana. Lisäksi peruskoululaiset kertoivat koronakeväänä olleen vaikeuksia muun muassa tehtävien tekemisessä (Repo ym., 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020).

Toisaalta saman tutkimusaineiston mukaan etäopiskelun todettiin kuitenkin sujuvan melko hyvin ja esimerkiksi kiusaamista oli etäkouluaikana vähemmän (2.1 % vrt. 5.7 %, joka on oppilaiden etäkouluaikana tekemä arvio aiemmista kokemuksista; Herkama & Repo, 2020; Repo ym., 2020). Kiusaamisen huomattava vähentyminen näkyy myös verrattaessa kevään tietoa aiempien keväiden tutkimuksiin, joiden mukaan toistuvasti kiusaamista oli kokenut yli 10 prosenttia peruskoulun oppilaista (esim. Sainio, M., Herkama, S., Kontio, M., & Salmivalli, C. 2019). Myös Vanhempainliiton huoltajille suuntaaman kyselyn perusteella etäkoulu toisaalta aiheutti huolta sekä vanhempien omasta että lasten jaksamisesta ja opiskelumotiivaatiosta, mutta toisaalta oli myös myönteinen rauhoittumisen ja perheen sisäisiä suhteita lähentävä ajanjakso, joka lisäsi huoltajien ymmärrystä myös lasten koulunkäynnistä (Suomen Vanhempainliitto, 2020).

Edellä kuvatut havainnot liittyvät lasten ja nuorten sekä perheiden kokemuksiin. Tässä tutkimuksessa kartoitamme koulun henkilökunnan näkemyksiä oppilaiden hyvinvoinnista etäkoulun ajalta. Henkilökunnan näkökulma on tärkeää huomioida, jotta saadaan kattava kuva etäkoulun toimivuudesta. Eriyksen tärkeää on tarkastella, ovatko henkilökunnan näkemykset

samanlaisia vai erilaisia kuin oppilaiden ja huoltajien näkemykset. Näin voidaan pohdita esimerkiksi sitä, jääkö henkilökunnalta tunnistamatta hyvinvointiin liittyviä ongelmia. Lisäksi koulun henkilökunnan toiminta ja käsitykset ovat tärkeä lähtökohta koulun hyvinvointityön kehittämiseksi etäkouluaikana.

Ensimmäinen tavoitteemme oli ymmärtää, mitä asioita koulun henkilökunta piti oppilaiden hyvinvoinnin kannalta ongelmia etätyöskentelyn aikana ja tutkimme, olivatko etäkouluaajan huolet erilaisia tai voimakkaampia kuin alkuvuonna normaaliajan huolet. Tutkimme myös huolien yhteyttä vastaajan ammattiryhmään (rehtori, aineenopettaja, luokanopettaja, koulunkäynninohjaaja ja erityisopettaja), omaan uupumukseen sekä siihen, työskentelikö hän etänä vai koululla. Erityisesti etänä työskennelleet saattoivat havaita ongelmat eri tavalla kuin kouluilla työskennelleet, ja toisaalta eri ammattiryhmään kuuluvilla voi olla erilainen suhde oppilaisiin, mikä saattaa vaikuttaa ongelmien havaitsemiseen. Huomioimme myös vastaajan sukupuolen ja koulutyypin.

Aiemmin oppilaisiin ja huoltajiin kohdistuvissa tutkimuksissa on esitetty myös etäkoulun myönteisiä puolia (Herkama & Repo, 2020; Suomen Vanhempainliitto, 2020). Kysyimme näin ollen myös, millaisia myönteisiä havaintoja henkilöstöllä on oppilaiden hyvinvoinnista. Lisäksi kartoitimme, missä määrin oppilaisiin oli vaikea saada yhteyttä etäkoulun aikana eli miten suurena ongelmana henkilökunta piti ns. ”kadonneita oppilaita”, joista poikkeusolojen aikana oli mediassakin huolipuhetta (Manner, 2020). Kysyimme myös, miten näitä tilanteita selvitettiin. Henkilökunnan kokemusten tunnistaminen auttaa jatkos-

sa kouluja löytämään ja hyödyntämään yhä paremmin oppilaiden hyvinvointia ja oppimista tukevia toimintatapoja, jos vastaavaan poikkeustilanteeseen päädytään uudelleen.

MENETELMÄT

Aineiston kuvaus

Tämä tutkimus on osa Yhteistyöllä hyvinvointia koulu yhteisöön -hanketta, jossa selvitetään kannustavan ja hyvinvointia tukevan koulu yhteisön tunnusmerkkejä. Tutkimushankkeeseen kutsuttiin alun perin kaikki Keski-Suomen kuntien koulut, ja se kohdentui koulujen koko henkilökuntaan. Alkuvuonna 2020 toteutettuun (13.1.–14.2.2020) Hyvinvointityön ja työ yhteisön hyvinvoinnin kyselyyn vastasi 437 henkilökunnan jäsentä 48 koulusta. Tämä alkuvuoden kysely toimii tutkimuksemme vertailutietona edustaen normaalioloja. COVID-19-viruksen aiheuttaman poikkeusajan vaikutuksia huoliin, joita henkilöstöllä oli oppilaiden hyvinvoinnista, tutkittiin toukokuussa jatkokyselyllä. Tämä poikkeusolokysely oli avoinna kahden viikon ajan (12.5.–31.5.2020) heti poikkeusolojen päätyttyä, ja siinä käytettiin samoja kysymyksiä hyvinvoinnin huolista kuin alkuvuoden kyselyssä.

Linkki poikkeusolokyselyyn lähetettiin alkuvuoden kyselyyn vastanneiden koulujen rehtoreille, ja heitä pyydettiin välittämään se opetus- ja ohjaushenkilökunnalle. Myös rehtoreita pyydettiin vastaamaan kyselyyn. Poikkeusajankohtaa koskevaan kyselyyn tuli vastauksia 270 henkilökunnan jäseneltä 27 koulusta. Vastaajista 203 ilmoitti vastanneensa alkuvuoden kyselyyn.

Aineisto voitiin kuitenkin varmuudella yhdistää yksilötasolla vain 87 vastaajan osalta, jotka olivat kummassakin kyselyssä antaneet tunnistetiedot.

Vastaajista yli puolet (57.1 %) työskenteli poikkeusolojen aikana pääsääntöisesti etänä, 26.1 prosenttia työskenteli osittain etänä ja osittain koululla ja loput 16.8 prosenttia oli pääsääntöisesti koululla. Vastaajien ammattiryhmät jaettiin kuuteen pääryhmään ensisijaisen työnkuvan mukaan (suhteelliset osuudet alkuvuoden ja poikkeusolokyselyn vastaajista): aineenopettajat (23.8 % ja 32.1 %), luokanopettajat (31.7 % ja 29.5 %), koulunkäynninohjaajat (17.6 % ja 19.0 %), erityisopettajat (9.5 % ja 8.6 %; ml. erityisluokanopettajat) ja rehtorit (5.8 % ja 6.0 %, ml. vararehtorit). Loput henkilöstön vastaajaryhmistä huomioitiin ryhmänä muut (11.9 % ja 4.9 %, ml. psykologit, kuraattorit, opinto-ohjaajat, vahtimestarit, koulusihteerit, siivous- ja ruokapalveluiden henkilökunta), jotka erillisinä ammattiryhminä olivat aineistossa heikosti edustettuina.

Alkuvuoden ja poikkeusolokyselyn vastaajista suurin osa toimi yhtenäiskouluissa (47.7 % ja 55.8 %), alakouluja edusti 37.2 % ja 27.3 % ja yläkouluja 16.9 % ja 15.2 %. Kummassakin kyselyssä vastaajista 80.0 prosenttia oli naisia; miehiä oli alkuvuoden kyselyn vastaajista 19.2 prosenttia ja poikkeusolokyselyn vastaajista 18.5 prosenttia. Loput alle 2 prosenttia ei halunnut vastata sukupuolta koskevaan kysymykseen.

MITTARIT

Hyvinvoinnin huolet

Poikkeusolokyselyssä kysyttiin ”Kuinka suurena huolen aiheena seuraavat asiat mielestäsi näyttäytyivät koulussasi poikkeusolon (etätyöskentely) aikana?” ja alle oli listattu 16 mahdollista huolenaihetta (ks. kuvio 1). Näistä 15:tä kysyttiin myös alkuvuoden kyselyssä muodossa ”Kuinka suurena huolen aiheena seuraavat asiat näyttäytyvät koulussasi tällä hetkellä?”. Uudeksi huolenaiheeksi poikkeusolokyselyyn lisättiin ”Oppilaiden puutteelliset tietotekniset taidot”. Huolenaiheet esitettiin vastaajille satunnaisessa järjestyksessä, ja vastausvaihtoehdot olivat (1) ei huolta, (2) vähän, (3) jonkin verran ja (4) suuri huoli.

Etäkoulun kielteiset ja myönteiset puolet oppilaille

Avoimella kysymyksellä kartoitettiin lisäksi muita vastaajissa heränneitä huolenaiheita sekä mahdollisia myönteisiä asioita: ”Millaisia muita oppilaisiin/työyhteisöön liittyviä huolenaiheita poikkeusolon aikana heräsi? Entä minkälaisia hyviä asioita huomasit oppilaiden ja/tai työyhteisön kannalta?” Lisäksi kyselyn lopussa annettiin tilaa muulle palautteelle poikkeusoloista ja sen myönteisistä ja kielteisistä vaikutuksista: ”Mitä muuta haluat kertoa tutkijoille poikkeusolojen työolosuhteista tai sen vaikutuksista oppilaisiin (myönteisiä tai kielteisiä asioita)?”

Lisäksi yhteydenpidon vaikeuksia (ns. kadonneet oppilaat) selvitimme avoimella kysymyksellä: ”Kuinka moneen opettamaasi/ohjaamaasi oppilaaseen ei

saatu yhteyttä lainkaan tai hyvin harvoin? Saatiinko näiden oppilaiden tilanne selvitettyä? Minkälaiden vaikeuksien ajattelet olleen taustalla ensisijaisesti (esim. oppilaan puutteelliset tietotekniset välineet tai taidot, psykososiaaliset ongelmat jne.)?”

Taustamuuttajat huolten kokemusten selittäjinä

Sukupuoli. Vastaajat valitsivat vaihtoehdoista (1) *nainen*, (2) *mies*, (3) *muu*, (4) *en halua vastata*.

Työskentely poikkeusolojen aikana. Vastaajilta kysyttiin, miten he työskentelivät poikkeusolojen aikana, ja vastauksia hyödynnettiin analyyseissä numeerisesti: (1) *Tein kokonaan etätöitä*, (2) *Tein osittain etätöitä, osittain koululla* ja (3) *Tein pääsääntöisesti töitä koululla*. Yksi valitsi vaihtoehdon *Minut siirrettiin toisiin tehtäviin / lomautettiin*, ja tämä vastaus koodattiin puuttuvaksi.

Vastaajan uupumus. Uupumuksen itsearvioinnissa käytettiin seitsemää kysymystä lyhyestä BBI-9-mittarista (9-item Bergen Burnout Inventory, Feldt ym., 2014; Salmela-Aro ym., 2011). Kyselyä lyhennettiin mahdollisimman paljon; alkuperäisestä mittarista jätettiin pois kysymykset, jotka arvioimme epäoleellisiksi poikkeusolojen aikana. Uupumusmittarista poistettiin näin ollen kohta ”Kun aloitin nykyisen työni, odotin työltäni ja aikaansaannoksiltani enemmän kuin nyt”. Lisäksi kohta ”Tunnen

hukkuvani työhön” oli jäänyt pois kyselystä virheellisesti. Kysymyksiin vastattiin vaihtoehdoilla (1) *täysin eri mieltä*, (2) *melko eri mieltä*, (3) *osittain eri/samaa mieltä*, (4) *melko samaa mieltä* ja (5) *täysin samaa mieltä*. Cronbachin alpha -kerroin poikkeusolokyselyssä seitsemällä muuttujalla oli .76 ja alkuvuoden kyselyssä .85.

Ammattiryhmä. Vastaaja valitsi oman ammattinimikkeensä eri ryhmistä, jotka luokiteltiin kuuteen pääryhmään: aineenopettajat, luokanopettajat, erityisopettajat (ml. erityisluokanopettajat), koulunkäynninohjaajat (ml. nuoriso-ohjaajat), rehtorit (ml., apulaisrehtorit) ja muut (mm. oppilaanohjaajat, kuraattorit, psykologit, koulu sihteeri, vahtimestarit, ruokapalveluiden ja puhtaanapidon työntekijät)¹.

Aineiston analysointi

Tarkastelimme ennakolta annettuja oppilasiin liittyviä hyvinvoinnin huolia keskiarvotasolla asettaen ne suuruusjärjestykseen poikkeusolokyselyn arvioiden perusteella. Vertasimme poikkeusoloajan huolenaiheiden arvioita alkuvuonna tehdyn kyselyn vastauksiin riippumattomien otosten *t*-testillä (kuvio 1), ja lisäksi erot testattiin toistomittauksen *t*-testillä rajatulla aineistolla, johon otettiin mukaan ne 87 vastaajaa, jotka voitiin yhdistää alkuvuoden ja poikkeusolojen kyselyissä (rajatun aineiston tulokset artikkeliin verkkoliitteenä: liite 1). Rajatun aineiston ja muiden vastaajien huolenaihearviot eivät eronneet poikkeus-

¹ Alkuvuoden kysely kattoi laajasti koko koulun henkilöstön, kun taas poikkeusolokysely pyydettiin välittämään opetus- ja ohjaushenkilökunnalle. Muun henkilökunnan vastauksia tuli suhteessa vähän kumpaankin kyselyyn. Muut-ryhmän heterogeenisyyden takia sitä ei tarkastella tutkimuksessa, mutta se pidettiin mukana analyyseissa.

olokyselyssä merkitsevästi toisistaan, joten huoliarvioiden osalta rajatun aineiston voidaan katsoa edustavan koko aineistoa (liite 2).

Regressioanalyysin avulla tutkimme lisäksi, olivatko huolien arvioinnit yhteydessä etänä työskentelemiseen poikkeusoloaikana, vastaajan omaan uupumukseen, ammattiryhmään, sukupuoleen ja koulutyyppiin (alakoulu, yhtenäiskoulu, yläkoulu). Tulokset esitetään artikkelin verkkoliitteinä (liitteet 3–4). Kaikki tilastolliset testit (t -testit ja regressioanalyysin estimaatit) arvioimme tasolla $p < .05$.

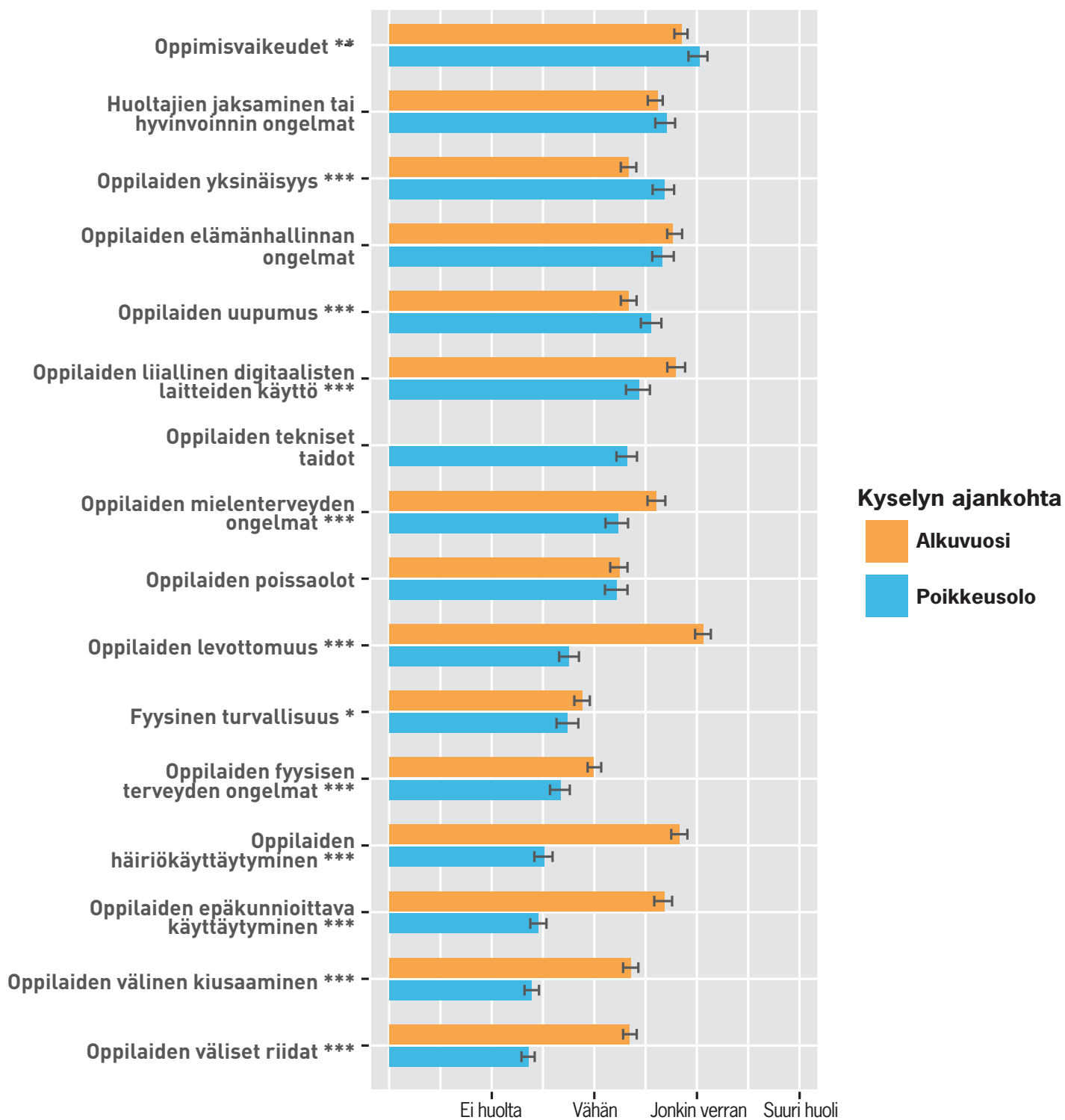
Avoimista vastauksista keskityimme niihin, jotka liittyivät oppilaiden etäkoulunkäyntiin ja hyvinvointiin eli jätimme pois henkilökunnan työhyvinvointiin ja työyhteisöön liittyvät vastaukset. Aineistoa analysoitiin luokitellen vastaukset kolmen esiin nousevan pääteeman alle, ja kuhunkin teemaan liitettiin useampia alateemoja (kuvio 2): (1) *etäkoulun soveltuvuus*, (2) *etäkoulu psyykkisen hyvinvoinnin ja oppijana kehittymisen näkökulmasta* ja (3) *etäkoulu sosiaalisen kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Koska vastaukset yhteydenpidon vaikeuksista edustivat myös sosiaalisen vuorovaikutuksen näkökulmaa, nämä vastaukset sisällytettiin myös vuorovaikutusta käsittelevän pääteeman aiheiksi. Artikkelin verkkoliitteessä (liite 5) on analyysiluokitus taulukkona alaluokkineen ja sitaattiesimerkkeineen.

TULOKSET

Vastaajien arviot huolten suuruudesta poikkeusolojen aikana verrattuna alkuvuoteen

Kouluhenkilökunnan suurimmaksi huolenaiheeksi poikkeusolojen aikana nousivat oppimisvaikeudet ja seuraaviksi oppilaiden huoltajien jaksaminen ja hyvinvoinnin ongelmat sekä oppilaiden yksinäisyys ja elämänhallinnan ongelmat (kuvio 1). Oppimisvaikeuksien, yksinäisyyden ja uupumuksen osalta huoli oli tilastollisesti merkitsevästi suurempi poikkeusolojen aikana kuin alkuvuonna, kun käytettiin riippumattomien otosten t -testiä. Toistomittauksella tulokset olivat samansuuntaiset, mutta oppimisvaikeuksien osalta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä (ks. liite 1).

Yhdeksän viidestätoista huolesta arvioitiin tilastollisesti merkitsevästi vähäisemmiksi poikkeusolojen aikana kuin normaalioloissa. Huolenaiheista erityisesti ne, jotka liittyivät oppilaiden ongelmakäyttäytymiseen, oli alkuvuodesta arvioitu merkittävämmiksi kuin poikkeusoloaikaan (oppilaiden levottomuus, häiriökäyttäytyminen, epäkunnioittava käyttäytyminen, kiusaaminen ja riidat). Myös mielenterveyden ongelmat, liiallinen digitaalisten laitteiden käyttö ja fyysisen terveyden ongelmat koettiin vähäisempinä huolenaiheina poikkeusolojen aikana. Koko aineiston keskiarvojen osalta myös fyysinen turvallisuus ja toistomittauksessa elämänhallinnan ongelmat olivat suurempia huolenaiheita alkuvuonna kuin poikkeusolojen aikana.

Kuvio 1. Henkilökunnan arvioiden keskiarvot oppilaiden hyvinvoinnin huolista (alkuvuoden kysely, $n = 437$, poikkeuslokokysely $n = 270$). Huolet on järjestetty poikkeusolon keskiarvon mukaan suuruusjärjestykseen. Haarukat kuvaavat 95% luottamusväliä. $p < .001$ ***; $p < .01$ **; $p < .05$ * riippumattomien otosten t-testin perusteella. Artikkelin verkkoliitteessä (Liite 1) löytyvät keskiarvot ja toistomittauksen tulokset myös rajatulla aineistolla niiden 87 vastaajan osalta, jotka voitiin yhdistää eri aikapisteissä.

Vastaajien huolien yhteys taustatekijöihin ja etätyöskentelyyn; vastaajan oman uupumuksen vaikutus on otettu huomioon

Nostamme regressioanalyysin tuloksista tässä esille vain selkeät trendit. Taulukot kokonaisuudessaan löytyvät verkkoliitteistä 3 ja 4.

Etätyöskentely ja vastaajan uupumus.

Huoli oppilaiden hyvinvoinnista oli tilastollisesti merkitsevästi suurempi etätyöskentelevillä kuin niillä, jotka työskentelivät poikkeusolojen aikana pääsääntöisesti koululla, lukuun ottamatta joitain ryhmässä ja fyysisesti koululla toimimiseen liittyviä huolia (fyysinen turvallisuus, häiriökäyttäytyminen, epäkunnioittava käyttäytyminen, kiusaaminen ja riidat). Lisäksi vastaajien uupumus oli yhteydessä suurempaan huoleen oppilaista lukuun ottamatta huolta kiusaamisesta ja riidoista poikkeusoloaikana.

Ammattiryhmät. Ammattiryhmistä erotuivat selkeästi koulunkäynninohjaajat: he olivat muita ryhmiä huolestuneempia useista hyvinvoinnin osa-alueista sekä alkuvuoden että poikkeusolojen kyselyssä. Erityisesti ulkoiseen ongelmakäyttäytymiseen liittyvissä asioissa ero muihin ryhmiin oli systemaattinen (levottomuus, häiriökäyttäytyminen, epäkunnioittava käyttäytyminen, kiusaaminen ja riidat). Alkuvuonna koulunkäynninohjaajat olivat tilastollisesti merkitsevästi muita ryhmiä enemmän huolissaan myös yksinäisyydestä, uupumuksesta ja fyysisestä turvallisuudesta, ja poikkeusolokyselyssä he olivat luokanopettajia enemmän huolissaan elämäntilanteestaan, uupumuksesta, mielenterveydestä ja poissaoloista.

Muiden vastaajaryhmien tulokset eivät olleet niin yhdenmukaisia. Poikkeusoloaikana rehtorit ja erityisopettajat erotuivat kuitenkin tilastollisesti merkitsevästi luokan- ja aineenopettajista useiden huolenaiheiden suhteen: Rehtorit olivat erityisen huolissaan oppilaiden oppimisvaikeuksista, uupumuksesta, elämäntilanteestaan ja mielenterveydestä sekä oppilaiden huoltajien jaksamisesta ja hyvinvoinnista. Erityisopettajien huolissa korostuivat oppimisvaikeudet, elämäntilanteen hallinta, puutteelliset tietotekniset taidot, levottomuus ja huoltajien jaksaminen ja hyvinvointi, ja he olivat luokanopettajia enemmän huolissaan myös poissaoloista ja mielenterveydestä. Alkuvuoden aineistoissa rehtoreiden ja erityisopettajien ero luokan- ja aineenopettajiin oli vähäisempää: Ainoastaan huoli huoltajien jaksamisesta ja hyvinvoinnista oli tilastollisesti merkitsevästi suurempi rehtoreilla ja erityisopettajilla kuin luokan- ja aineenopettajilla, ja lisäksi erityisopettajat olivat enemmän huolissaan oppilaiden mielenterveydestä ja poissaoloista kuin luokanopettajat.

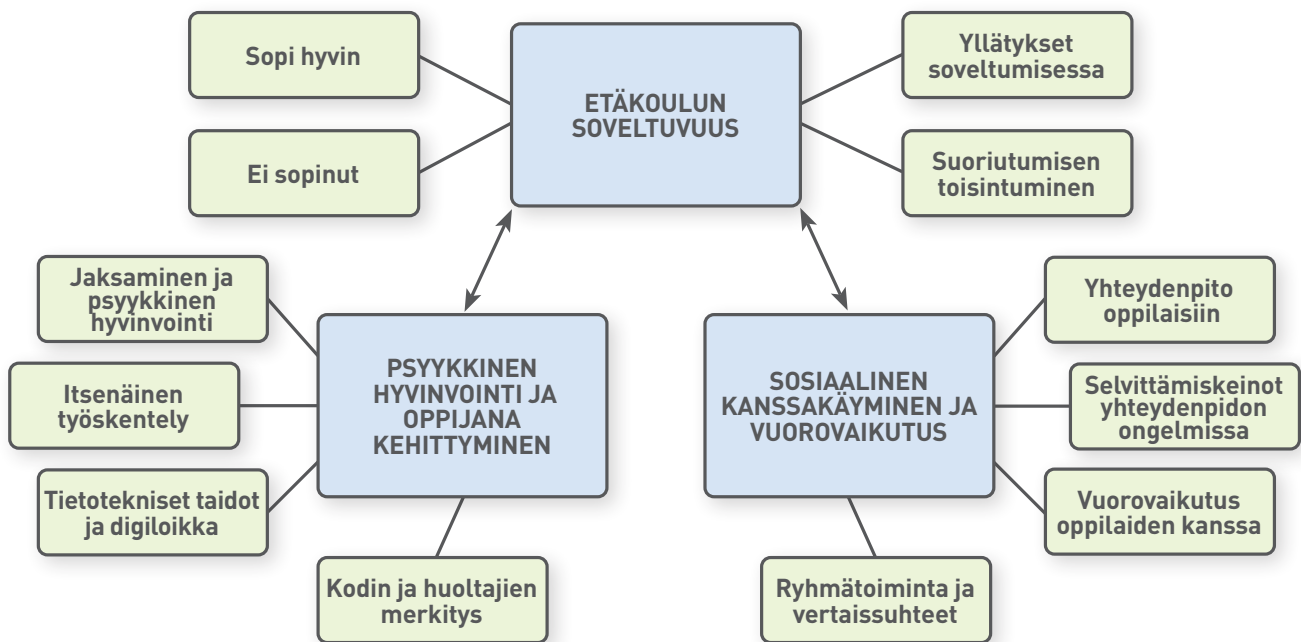
Luokan- ja aineenopettajien erot näkyivät joissain huolenaiheissa: Aineenopettajat olivat enemmän huolissaan poissaoloista, poikkeusolokyselyssä mielenterveydestä ja alkuvuoden kyselyssä elämäntilanteestaan ja uupumuksesta. Luokanopettajat taas olivat enemmän huolissaan poikkeusoloaikana oppilaiden levottomuudesta ja alkuvuonna huoltajien jaksamisesta ja hyvinvoinnista.

Koulutyyppi ja koulun koko. Monet huolenaiheet olivat suurempia yläkoulussa kuin alakoulussa sekä alkuvuonna että poikkeusolojen aikana (elämäntilanteestaan).

ta, uupumus, mielenterveyden ongelmat, poissaolot, fyysisen terveyden ongelmat, häiriökäyttäytyminen ja epäkunnioittava käyttäytyminen). Poikkeusolon aikana olivat lisäksi tilastollisesti merkitsevästi suurempia huolia yläkouluissa oppimisvaikeudet, huoltajien jaksaminen ja hyvinvointi sekä puutteelliset tietotekniset taidot ja alkuvuoden kyselyssä yksinäisyys, digitaalisten laitteiden käyttö, kiusaaminen ja riidat.

Kuvaukset hyvinvoinnin huolista ja etäkoulun myönteisistä puolista

Avointen vastausten kuvauksissa tuli esiin, että etäkoulu sujui kaiken kaikkiaan yllättävän hyvin ja että suurin osa oppilaista selviytyi hienosti. Vain muutamassa vastauksessa oli selkeästi kielteinen sävy ja vastaajan oli vaikea sanoa mitään myönteistä etäkoulusta. Usein vastauksissa kuitenkin näkyi vastakkainasettelu: etäkouluissa on myönteisiä ja kielteisiä puolia ja joillekin se sopii ja joillekin ei.

Kuvio 2 Laadullisen analyysin tuottamat pääteemat ja alateemat henkilökunnan kuvauksista etäkoulun myönteisistä ja kielteisistä puolista

Artikkelin temaattinen analyysiluokittelu löytyy kokonaisuudessaan sitaattiesimerkkeineen artikkelin verkkoliitteenä (Liite 5)

Etäkoulun soveltuvuus

Vastauksissa tuli esille useita näkökulmia siitä, miten etäkoulu soveltui oppilaille. Osassa vastauksia todettiin, että etäkoulussa *toisintuu* oppilaiden suoriutuminen sen mukaan, miten he pärjäävät normaalisti. Osassa taas kuvattiin, että koulunkäynnin *vaikeudet syvenivät* etäkoulussa ja että etäkoulu ei sopinut kaikille. Eniten mainintoja tuli kuitenkin siitä, että joillekin oppilaille *etäkoulu sopi, jopa paremmin kuin lähikoulu*: ”Oppilaani hoitivat hommansa koko etäopetuksen ajan hyvin ja jotkut jopa loistavasti. Joillekin etäopetus sopii paremmin kuin lähiopetus” (luokanopettaja).

Keskeinen havainto oli se, että etäkoulun soveltuvuutta on ennakkoon vaikea tietää, vaan se tuotti myös *yllätyksiä*: ”Ne, joilla ei hommat välttämättä sujuneet niin hyvin koulussa, yllättikään etäopetuksessa positiivisesti” (aineenopettaja), ”Joku hyvinkin omatoiminen ei osannutkaan tehdä hommia kotona” (luokanopettaja) ja ”Oli yllättävää huomata, kuinka erilaisia oppimistuloksia oppilailta tuli etäopetuksen aikana. Ei pystynyt ennalta arvaamaan, kenellä homma toimii ja kenellä ei” (aineenopettaja).

Etäkoulu oppilaiden psyykkisen hyvinvoinnin ja oppijana kehittymisen näkökulmasta

Jotkut vastaajat havaitsivat oppilailla *jakamisen ja psyykkisen hyvinvoinnin vaikeuksia*: ”Huomasin parinkin oppilaan kohdalla, että alkoi ilmaantua suurta apatiaa, jopa lähes masennusta. Kun päivittäin kysyin jokaiselta henkilökohtaisia kuulumisia, oli aina vastaukset parin kohdalla 'ei

mitään, en jaksa, ei huvita” (luokanopettaja). Muutaman mukaan ongelmat lisääntyivät ajan myötä ja katosivat kouluun palaamisen jälkeen. Oppilaat väsyivät myös ruudulla työskentelyyn: ”Vanhemmat raportoivat lapsillaan olleen levottomuutta, päänsärkyä ja huonoa oloa. Moni valitti, että ei jaksa enää istua ruudun edessä” (luokanopettaja). Yksi vastaaja oli huolissaan myös nettiriippuvuudesta.

Moni totesi myös, että työkuorma kasvoi helposti suureksi erityisesti tunnollisilla oppilailla ja oppilailla, joilla on oppimisen vaikeuksia. Työkuormaa selitettiin myös samankaltaisten tehtävien kasautumisella, kun tehtävien määrää ja suoritustapaa ei koulun puolelta koordinoitu, ja toisaalta liian laaja-alaisilla tehtävillä. Kuormittavaksi nähtiin myös se, että oppilaat joutuivat etsimään tehtäviä eri kanavista ja pitkien viestien joukosta. Muutamassa kommentissa nostettiin esiin myös huoli oppimisen vaikeuksien lisääntymisestä erityisesti tukea tarvitsevilla oppilailla, ja muutamat vastaajat pohtivat erityisopetuksen riittämättömiä resursseja ja sitä, että oppilashuolto ja erityisopetus eivät pysyneet etäopetuksen tuomissa muutoksissa mukana.

Monen mielestä etäkouluaika ei kuitenkaan herättänyt sen enempää huolia kuin normaali koulunkäynti. Jotkut oppilaat pitivät etäkoulua mukavana, olivat innostuneita ja nauttivat tehtävien teosta: ”Oppilaani suhtautuivat etäopetukseen myönteisesti lähes poikkeuksetta. Monet tuntuivat nauttivan tehtävistä ja videotunneista ja sain paljon myönteistä palautetta heiltä ja vanhemmilta. Ujommille oppilaille opiskelumuoto oli vapauttava ja uutta luova” (luokanopettaja).

Itsenäisen työskentelyn kehittymistä

eli omatoimisuutta, vastuunottoa ja itseohjautuvuutta kuvattiin monissa vastauksissa etäkoulun myönteisenä puolena: ”Joidenkin oppilaiden itseohjautuvuus lisääntyi ja jokainen sai työskennellä aiempaa enemmän omassa rytmissään” (luokanopettaja). Eräs erityisluokanopettaja kuvasi yllättyneensä, miten jopa vaativan erityisen tuen tarpeessa olevat oppilaat ottivat vastuuta ”oppimisestaan, työskentelystään ja aikatauluistaan”. Toisaalta vaikeuksia huomattiin olevan oppilailla, joilla on toiminnanohjauksessa puutteita tai joilla ei ole riittävää itseohjautuvuutta ja omatoimisuutta etäopiskeluun. Yksi koulupsykologi totesikin, että ”toiminnanohjauksen ja elämänhallinnan vaikeudet tulivat selvemmin esille”.

Tietoteknisten taitojen omaksuminen ja digiloikka saivat runsaasti mainintoja etäkoulun myönteisinä puolina. Esille nostettiin kuitenkin myös vaikeuksia, joiden syyksi mainittiin esimerkiksi yhtenäisten käytänteiden puuttuminen sen suhteen, miten ja millaisin ohjelmin opetusta voitiin tarjota, sekä välineiden tai tuen puuttuminen: ”Oppilailla haaste löytää annetut tehtävät, kun opettajat käyttivät eri kanavia tehtävienannossa” (koulunkäynninohjaaja). Vastauksissa huomioitiin myös se, ettei kaikilla oppilailla ollut käytössään tarvittavia välineitä tai tukea niiden ja eri ohjelmien käyttöön: ”Mikäli jatkossa on samantyyppistä edessä, tarvitsisivat kaikki oppilaat omat tietokoneet ja opastuksen niiden käyttöön” (aineenopettaja).

Kodin tuen ja huoltajien merkitys todettiin monissa vastauksissa opiskelun sujumisen kannalta suureksi: ”Vanhempien tuki ja yhteistyö kodin kanssa oli tärkeää opetuksen onnistumiseksi” (koulunkäynninohjaaja). Myönteistä oli se, että suuri osa

huoltajista sitoutui etäkouluun ja moni oppilas sai kotoa tukea koulunkäyntiin ja tietoteknisiin asioihin. Koti-koulu-yhteistyön kuvattiin niin ikään kehittyneen: lasten perheet ja heidän asiansa tulivat tutummaksi koulujen henkilökunnalle ja toisaalta vanhempien ymmärrys lastensa koulunkäynnistä ja oppimisesta lisääntyi etäkoulun aikana. Muutamassa vastauksessa tosin todettiin, että tuki oli liiallistakin, mitä pidettiin ongelmallisena oppilaan oppimisen ja itseohjautuvuuden kehittymisen kannalta: ”Osa vanhemmista teki ihan liikaa oppilaiden puolesta. – – Esim. matematiikan tehtävät tulivat aina ajallaan ja täydellisesti tehtyinä. Sitten kun etäjakson loputtua pidettiin koulussa koe, ei oppilas osannut juuri mitään” (erityisluokanopettaja).

Huoltajien jaksaminen ja perheiden väliset erot tuen tarjoamisessa nousivat esiin merkittävänä ja lasten tasa-arvoa uhkaavana huolenaiheena useissa vastauksissa: ”Ne, joilla koti tuki kotona opiskelua, olivat selkeästi paremmassa asemassa kuin ne, joilla ei ollut aikuista auttamassa” (luokanopettaja). Eräs opettaja totesi kokeille jääneen liikaakin vastuuta: ”Omatoiminnanohjauksessa tukea tarvitsevat eivät aina saaneet riittävästi tukea. On pelottava ajatus, että vanhempien osallistuminen tai osallistumattomuus lapsensa koulunkäyntiin vaikuttaa lapsen oppimistuloksiin ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin silloin kun opetusympäristö on jokin muu kuin koulu” (luokanopettaja).

Etäkoulu sosiaalisen kanssakäymisen ja vuorovaikutuksen näkökulmasta

Yhteydenpito oppilaisiin etäkoulun aikana saattoi olla hankalaa. Noin kaksi kolmannesta oli saanut yhteyden poikkeusolon ai-

kana kaikkiin oppilaisiin. Heistä alle puolet kuvasi joitain vaikeuksia esimerkiksi tehtävien palauttamisessa tai etätapaamisiin osallistumisessa. Selkeitä vaikeuksia yhteydenpidossa oli ollut 14 prosentilla vastaajista. Vastausten mukaan kyseessä oli usein yksi tai muutama oppilas, joihin ei saatu yhteyttä. ”Noin puoleen oppilaista ei saanut aina yhteyttä. Saattoi mennä useita päiviä radiohiljaisuudessa. Kohdallani tuli yksi joka ei vastannut kertaakaan” (koulunkäynninohjaaja).

Syiksi yhteydenpidon vaikeuksiin mainittiin oppilaiden henkilökohtaiset ongelmat, motivaatio-ongelmat, perheisiin liittyvät tekijät sekä puutteet oppilaan omassa toiminnanohjauksessa ja ajanhallinnan taidoissa. Joissain vastauksissa myös tietotekniset ongelmat nähtiin syyksi yhteydenpidon vaikeuksiin.

Yhteydenpidon vaikeuksia yritettiin selvittää yhteistyössä koulun henkilöstön, opettajien, ohjaajien, oppilashuollon tiimin ja muiden toimijoiden kesken. Useampikin vastaaja mainitsi, että oppilaat oli viimein tavoitettu puhelimitse niin kutsutun tsempparitoiminnan avulla: ”Kaikki saatiin lopulta kiinni, tsemppariohjaajat, luokanohjaajat, opot ja erityisopettajat tekivät tässä kyllä hienoa työtä meidän koulussa!” (aineenopettaja). Lisäksi yhteyden ottamista huoltajiin pidettiin tärkeänä ja tehokkaana keinona: ”Meillä oli käytössä mielestäni toimiva malli, jossa luokanohjaaja ottaa yhteyden vanhempiin, oppilaaseen ja kotiin ja yhdessä sovittiin toimintatavoista. Jos päädyimme kaikki tähän palaveriin, oppilaat usein sitoutuivat hyvin sen jälkeen tehtäviin” (koulunkäynninohjaaja). Muutama maininta aineistossa oli yhteydenotosta sosiaalitoimeen tai lastensuojeluun. Joitain oppilaita oli myös siirretty lähiopetuk-

seen kesken etäkoulujakson.

Joistain vastauksista näkyi, että yhteydenpitoon joutui käyttämään useita eri kanavia ja siihen kului paljon aikaa: ”Pitkällä tähtäimellä tiettyjen oppilaiden kanssa työskentely ajautuisi umpikujaan, koska heitä pitää jokaisella tunnilla ’metsästää’” (aineenopettaja). Lisäksi ongelmalliseksi koettiin se, jos oppilaita koskeva yhteistyö ja tiedonsiirto ei toiminut koulun sisällä: ”Käytännössä kävi usein niin, että aineenopettajat eivät infonneet luokanohjaajia pu-dokkaista eivätkä luokanohjaajat tajunneet seurata tekemättömiä tehtäviä” (koulunkäynninohjaaja).

Vuorovaikutusta oppilaiden kanssa etäkoulussa kuvattiin usein myönteisesti. Oppilaisiin tutustui paremmin ja kommunikointi erityisesti hiljaisten ja ujojen oppilaiden kanssa sujui helpommin: ”Hyvää oli se, että opin tuntemaan oppilaitani todella paljon paremmin, heidän rytmiään ja oppimistaan sekä työskentelytapojaan. Samoin läheisempi tuttavuus heiltä minuun syntyi ja uskalsivat etäopetuksen jatkuesa yhä helpommin avautua sekä lähestyä minua asioineen” (luokanopettaja). ”Vuorovaikutus oppilaiden kanssa oli jopa helpompaa ja aidompaa ja henkilökohtaisempaa kuin koulussa” (luokanopettaja).

Vastaajilla oli kuitenkin monenlaisia kokemuksia vuorovaikutuksesta. Jotkut kuvasivat etävuorovaikutuksen toimineen uusilla työkaluilla: ”Uudenlaiset kokemukset oppilaan ohjaamisesta (etätyökaluilla) pienryhmissä, joissa vuorovaikutusta syntyi paljon opettajan ja oppilaan välillä sekä oppilaiden kesken” (luokanopettaja). Toisten mielestä vuorovaikutus ei ollut ollut erityisen toimivaa esimerkiksi yksipuolisuutensa vuoksi: ”Etäopetus voisi toimia, jos nuoretkin olisivat aktiivisempia liveope-

tuksessa” (aineenopettaja). Yksi vastaaja oli huolissaan väärinymmärrysten lisääntymisestä etävuorovaikutuksessa, ja muutamat totesivat sen puutteelliseksi verrattuna kasvokkain kommunikointiin.

Avun välittäminen etäyhteyksillä oppilaille oli herättänyt joissakin vastaajissa huolta: ”avun pyytäminen tehtäviin ei yhtä toimivaa kuin koulussa” (aineenopettaja) ja ”etänä on välillä vaikea auttaa – – Oppilaiden oppimisen ja ennen kaikkea voinnin seuraaminen on etäyhteyksillä huomattavan haastavaa” (opinto-ohjaaja). Eräs koulunkäynninohjaaja sanoi kuitenkin, että oppilaan yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi etäkoulun soveltuvuuteen vaikuttaa ”millaisin ratkaisuin etätyötä järjestettiin ja ohjattiin”.

Ryhmätoiminnasta ja vertaissuhteista nostettiin myönteisinä asioina esiin kiusaamisen ja ryhmäpaineen puuttuminen: ”Ei ollut riitoja eikä kiusaamista” (erityisopettaja), ”ryhmäpaineen puuttuessa jotkut ’kovikset’ opiskelivat paremmin kuin ennen” (aineenopettaja), ”Osa hiljaisemmista nuorista on kokenut etäopetusajan psyykkisesti rennommaksi, kun ei ole tarvinnut ’esittää’ mitään roolia vertaisryhmälle – on saanut olla oma itsensä” (aineenopettaja).

Lisäksi työrauha ja sen vaikutus keskittymiskykyyn mainittiin monissa vastauksissa: ”Moni oppilaista kertoi, että on pystynyt keskittymään paljon paremmin kotona opiskeluun ja tulokset paranivat huomattavasti – keskittymisen merkitys oli monelle ahaa-elämys” (aineenopettaja). Jotkut vastaajat tosin tunsivat huolta siitä, että kaikkien oppilaiden kotona työrauhaa ei ollut. Lisäksi osa vastaajista kuvasi, että oppilaat olivat yksinäisiä ja kaipasivat kouluun. Tästä eräs luokanopettaja tote-

si: ”Yksinäisyys vaivasi muutamia lapsia alkuun ennen kuin saatiin yhteiset opetus-tuokiot käyttöön.” Muutamissa vastauksissa lähiopetukseen paluun nähtiin tuoneen helpotusta: ”Oppilaat olivat tosi onnellisia päästessään kouluun ja takaisin sosiaaliseen oppimisympäristöön” (aineenopettaja).

POHDINTA

Koulujen siirtyminen etätyöskentelyyn COVID-19:n aiheuttamien poikkeusolojen takia on herättänyt pohdintaa ja huolta etäkoulun mahdollisista kielteisistä vaikutuksista oppilaisiin. Tämän tutkimuksen perusteella peruskoulujen henkilökunnan arvioimat hyvinvoinnin huolet eivät suurelta osin lisääntyneet. Päinvastoin valtaosa huolista arvioitiin vähäisemmiksi poikkeusolojen aikana kuin alkuvuodesta.

Tulos on luonnollinen ulkoista häiriökäyttäytymistä koskevien huolien osalta, mutta herättää kysymyksiä elämänhallinnan, digitaalisten laitteiden käytön, mielenterveyden ja fyysiseen terveyteen liittyvien huolten osalta, jotka myös arvioitiin hieman vähäisemmiksi huolenaiheiksi poikkeusolojen aikana kuin alkuvuonna. Huomionarvoista on myös, että koulun henkilökunta ei missään vastauksissa tuonut esille sitä, että oppilaat olisivat olleet ahdistuneita viruksen leviämisen takia tai muutoinkaan, mikä on yllättävää, sillä yläkoulun oppilaat raportoivat huomattavasti enemmän ahdistuneisuutta koronakeväänä kuin aiemmin (Kouluterveyskysely, 2019; Repo ym., 2020).

Oleellista onkin pohtia, missä määrin henkilökunta pystyy etäkoulun aikana havaitsemaan ja tunnistamaan oppilaiden

hyvinvoinnin ongelmia, kun oppilaat eivät ole päivittäin läsnä. Avoimista vastauksista tulikin esille, että ongelmien havaitseminen tuntui etäkoulun aikana vaikealta.

Etäkoulun selkeästi kielteisinä puolina nähtiin oppilaiden yksinäisyys, jaksamisen ongelmat ja mahdollinen oppimisvaikeuksien lisääntyminen. Ne näkyivät huoliarvioissa verrattuna alkuvuoteen, ja ne myös nousivat esiin avoimissa vastauksissa. Osalle etäkoulun uskottiin olevan vaikeaa myös itseohjautuvuuden vaatimusten ja motivaation ongelmien vuoksi. Lisäksi etäkoulun epätasa-arvoistava vaikutus oppilaiden hyvinvointiin ja oppimiseen herätti huolta: kotiolot ja huoltajien kyky tukea lapsiaan koulunkäynnissä vaihtelevat paljon. Myös erityisopetus ja oppilashuollon toimivuus ja yleisemmin avun välittyminen etäkoulussa huolestuttivat, ja niitä pidettiin tärkeänä kehittämisen kohteena. Poikkeusoloihin varautumisessa tulisikin kiinnittää huomiota etäkouluun liittyviin hyvinvointityön erityiskysymyksiin.

Tässä tutkimuksessa koulujen henkilökunta näki etäkoulussa kuitenkin paljon myönteisiäkin puolia, kuten myös lapsiin ja nuoriin sekä vanhempien näkemyksiin kohdistuvissa tutkimuksissa on todettu (Herkama & Repo, 2020; Suomen Vanhempainliitto, 2020). Monet huomasivat oppilaiden edistyneen tietoteknisissä taidoissa ja itseohjautuvuudessa. Monelle oppilaalle etäkoulun nähtiin sopivan jopa paremmin kuin tavallisen koulunkäynnin. Lisäksi, vaikka osasta etäkouluaikainen vuorovaikutus tuntui vaikealta, jotkut toivat esille, että etävuorovaikutus olikin edistänyt oppilaantuntemusta, syventänyt opettajan ja oppilaan vuorovaikutusta ja vahvistanut koti–koulu-yhteistyötä.

Myös vertaisryhmän aiheuttaman so-

siaalisen paineen vähenemistä pidettiin oppilaiden kannalta myönteisenä. Tämä vastaa Herkaman ja Revon (2020) oppilaille suuntaaman kyselyn päätelmää: ”Siirtyminen etäopetukseen toi helpotusta monen oppilaan ihmissuhteisiin.” Onkin syytä muistaa, että joillekin normaali koulu on pahoinvoinnin lähde. Etäkoulussa on omat ongelmansa, mutta myös hyvät puolensa.

Aineistossamme koulun eri ammattiryhmät havaitsivat hyvinvoinnissa huolenaiheita eri tavoin, ja arviot olivat yhteydessä vastaajan omaan uupuneisuuteen sekä siihen, työskentelikö hän etänä vai koululla. Koulun henkilökunnan edustajien yksilöllinen tilanne ja työnkuva voivat siis vaikuttaa hyvinvoinnin ongelmien havaitsemiseen ja tunnistamiseen. Erityisesti koulunkäynninohjaajien huoliarviot olivat muita suuremmat. Tämä voi johtua työnkuvasta: he ovat usein tukemassa oppilaita, joilla on vaikeaa. Tulos oli samanlainen kuin alkuvuoden kyselyssä, joten luultavasti arviot liittyvät yleisemmin työnkuvaan eivätkä vain etäkouluaikaan.

Uupuneemmat vastaajat arvioivat tyypillisesti huolenaiheet suuremmiksi sekä alkuvuoden että etäkouluaajan kyselyssä. On mahdollista, että oma uupuneisuus ohjaa havainnoimaan ongelmia herkemmin tai vaihtoehtoisesti runsaasti ongelmia havaitsevat ja tunnistavat uupuvat herkemmin. Etänä työskentelevien suuremmat huolihavainnot voivat taas liittyä siihen, että koululla työskentelevät saivat keskittyä pieneen oppilasmäärään ja yksilöllisempään ohjaukseen kuin tavallisesti, jolloin huoliakin on vähemmän.

Kyselyssä emme kysyneet erikseen etäkouluaikana tehdystä hyvinvointityöstä. Vastaajat pohtivat kuitenkin myös sitä, miten etäkoulun toteuttamistapa voi vaikut-

taa oppilaiden oppimiseen, vuorovaikutukseen ja hyvinvointiin. He pitivät etäkoulun toimivuuden kannalta tärkeinä yhteistyötä ja tiedon kulkua koulun sisällä ja huoltajien kanssa, henkilökunnan saamaa ohjeistusta sekä tarvittavien välineiden ja ohjelmien saatavuutta ja toimivuutta. Siihen, miten hyvin vuorovaikutus oppilaiden kanssa oli toiminut etäyhteyksien kautta, suhtaututtiin eri tavoin: osalla oli onnistumisen kokemuksia, osalla riittämättömyyden tunteita ja halua kritisoida etävuorovaikutusta. Nämä havainnot sopivat yhteen oppilaisiin kohdistuvan tutkimuksen kanssa, jossa opetusta toteutettiin hyvin eri tavoilla: ne oppilaat, jotka eivät saaneet videovälitteistä opetusta, kokivat kuuluvansa heikommin luokkayhteisöön ja olivat masentuneempia kuin ne, jotka osallistuvat videovälitteiseen opetukseen (Repo ym., 2020; Valtioneuvoston tiedepaneeli, 2020). Etäkoulun vuorovaikutusta ja hyvinvointityötä tukevien käytänteiden suunnittelu ja kehittäminen onkin tärkeää, jotta tulevaisuudessa kouluissa ollaan valmiimpia vastaavaan tilanteeseen.

Tutkimuksen rajoitukset

Tutkimuksesta on huomioitava, että se sijoittui alueellisesti vain Keski-Suomeen ja tutkimukseen osallistumiseen vaikutti poikkeusolojen kuormittavuus. Kysely oli avoinna etäkoulun päättymisestä lukukauden loppuun, joten vastaajilla toisaalta oli hyvä käsitys koko etäkoulun ajasta, mutta toisaalta uusi tilanne normaaliin työhön palatessa saattoi jo värittää etäkouluun liittyviä muistikuvia. Rajoituksena oli myös se, että alkuvuoden ja poikkeusolojen aiheistoja ei voitu yhdistää kaikkien vastaajien osalta. Vaikka suurin osa poikkeusolo-

kyselyn vastaajista totesi vastanneensa myös alkuvuonna, vain osa antoi tunnistetiedot kummassakin kyselyssä.

Tulokset olivat joka tapauksessa samansuuntaiset koko aineistojen keskiarvoeroja tarkasteltaessa (kuvio 1) ja niiden vastaajien osalta, jotka voitiin yhdistää eri aikapisteissä (liite 1). Muutaman muuttujan merkitsevyydestä näkyi tosin eroja, niin että toisen testin mukaan keskiarvot erosivat tilastollisesti merkitsevästi ja toisen mukaan eivät. Näistä muuttujista (oppimisvaikeudet, fyysinen turvallisuus, elämänhallinnan ongelmat) on syytä huomata, että erot keskiarvoissa olivat hyvin pieniä, joten eroja alkuvuoden ja poikkeusolon välillä ei voida pitää merkittävänä. Oppimisvaikeudet olivat kuitenkin huolena myös avoimissa vastauksissa, joten olemme nostaneet tämän yhdeksi etäkoulun oleelliseksi huolenaiheeksi.

Huomioitavaa on myös, että tutkimuksen kohteena olivat henkilökunnan itsearviot, joten on tärkeää muistaa, että tulokset tarjoavat etäkoulusta yhden näkökulman, joka perustuu vastaajien henkilökohtaiseen kokemukseen ja arvioon. Koulujen etäkouluun soveltuvan hyvinvointityön kehittämisen kannalta henkilökunnan näkökulma on kuitenkin lasten ja nuorten kokemusten rinnalla tarpeellinen, jotta hyvinvointia edistävää työtä voidaan kehittää ja ottaa huomioon myös koulun toiminta ja esimerkiksi digitaalisen ympäristön tuomat uudet koulutustarpeet.

Kehittämisehdotuksia etäkouluun

Henkilökunnan vastauksista näkyi, että etäkoulu koettiin hyvin eri tavoilla, ja selvää myös oli, että toteuttamistavat vaihtelivat suuresti. Seuraavat kehittämiseh-

dotukset pohjautuvat sekä etäkoulusta tehtyihin myönteisiin havaintoihin että koulun henkilökunnan havaitsemiin puutteisiin.

Yhteydenpidon vaikeudet selvitetään ja hyvinvoinnin ja oppimisen ongelmia pyritään tunnistamaan yhteistyössä

On tärkeää, että koululla luodaan yhteydenpidon vaikeuksien selvittämiseen yhtenäinen käytäntö, joka ei kuormita yksittäisiä opettajia liikaa ja joka tehostaa ongelmien tunnistamista. Tämän tutkimuksen avoimissa vastauksissa yhteydenpidon vaikeuksien selvittämiskeinoiksi mainittiin moniammatillinen yhteistyö, tiedon siirtyminen henkilökunnan kesken, yhteisesti sovittu työnjako ja matalan kynnyksen yhteydenpito koteihin. Joidenkin vastaajien mainitsema tsemppariohjaaja-toiminta tuntui toimivalta ja oli hyvä esimerkki siitä, miten esimerkiksi koulunkäynninohjaaja voidaan hyödyntää tuen tarjoamisessa oppilaille ja siten hyvinvointityön toteuttamisessa etäkoulussa. Myös oppimisen vaikeuksien varhaisessa tunnistamisessa ja toimivien opiskelutapojen löytämisessä yhteistyö opettajien, ohjaajien, erityisopettajien ja oppilashuollon henkilökunnan kanssa on oleellista.

Henkilökunta suunnittelee yhdessä oppilaiden työmäärää ja työtapoja

On tärkeää, että henkilökunta suunnittelee opetusta etäkoulun aloittamisen aikaan yhdessä. Vastuuopettajan (esim. luokanopettajan tai luokanvalvojan) pitää varata riittävästi aikaa opetuksen koordinointiin. Oppilaiden työmäärä tulisi mitoittaa järkevästi ja huomioida erilaiset työtavat. Erilaisten digitaalisten alustojen ja ohjelmien

käyttö on syytä jossain määrin yhdenmukaistaa niin, että tehtävänannot ovat oppilaille selkeät ja oppilaiden on helppo siirtyä alustalta toiselle. Esimerkiksi oppilaan päivittäiseen opiskeluun liittyvät asiat (linkit tapaamisiin, tehtävänannot, palautukset, tehtävät ja mahdolliset linkit ja ohjeet muihin ohjelmiin) voisivat olla saatavilla yhdestä paikasta ja eri opettajat hyödyntäisivät mahdollisimman pitkälti samoja yhdesä sovittuja verkkotyöskentelyn välineitä.

Koska työskentely etäkoulussa ei kevenny yhteisten keskustelujen ja opettajajohtoisen työskentelyn rytmittämällä kuten normaalioloissa, oppilaiden lukujärjestykseen on hyvä lisätä myös erikseen liikunta- ja rentoutumishetket (esim. tehtävien muodossa), ja näistä pitää myös muistuttaa etätapaamisissa.

Etäkouluaajan vuorovaikutusta vahvistetaan

Osa vastaajista yllättyi, miten hyvin etävuorovaikutus toimi, osa taas koki sen varsin puutteelliseksi. Etävuorovaikutuksen toteutumisen erot saattavat osittain johtua siitä, minkälaista osaamista ja välineitä henkilökunnalla oli käytössä. Tärkeää on tarjota koulutusta koulujen henkilökunnalle etävuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden edistämiseen verkossa. Lisäksi nyt etäkoulun kokeilemisen jälkeen on syytä arvioida, mitkä ovat toimivia välineitä laadukkaana vuorovaikutuksen edistämiseen, ja kehittää niitä edelleen etäopetukseen sopivaksi. Tutkimusta erilaisten ohjelmien käytettävyydestä tarvitaan, ja luonnollisesti etävuorovaikutukseen soveltuvien välineiden ja ohjelmien tulisi olla koulujen henkilökunnan käytettävissä.

Koti-koulu-yhteistyötä lujitetaan

Oppilaiden huoltajat ovat koulun tärkeimpiä yhteistyökumppaneita, ja etäkoulussa tämä yhteistyö saa yhä tärkeemmän roolin. Oppilaiden hyvinvoinnin ongelmien tunnistamisessa onkin oleellista, että koululta ollaan tiiviisti yhteydessä huoltajiin, jotka toimivat oppilaan tukena kouluun liittyvissä asioissa. Koulujen viestinnän sen suhteen, mitä huoltajilta odotetaan ja toivotaan, tulisi niin ikään olla selkeää, ja yhteydenpidon puolin toisin tulisi tapahtua matalalla kynnyksellä.

Vanhempainillan järjestäminen etänä voisi olla yksi keino aloittaa etäkoulu. Tällöin voidaan yhteisesti sopia etäkoulun käytänteistä ja viestittää kodeille koulun toiveet, esimerkiksi, missä määrin oppilasta on hyvä tukea ja missä tilanteissa tulisi olla yhteydessä kouluun. Matalan kynnyksen yhteydenotto, kun esimerkiksi tehtävien tekeminen ei suju, on myös tärkeää, jotta yhteisistä toimintatavoista voidaan sopia huoltajien ja oppilaan kanssa hyvissä ajoin. Huoltajien mahdolliset vaikeudet tukea lastaan, jolla on koulunkäynnissä vaikeuksia, tulisi niin ikään ottaa huomioon, kun pohditaan oppilaan hyvinvointia ja oppimista etäkoulussa. Päätöksen esimerkiksi lähikouluun siirtämisestä ja tuen tarjoamisesta tulisi perustua yksilöllisiin ratkaisuihin joustavasti niin, että koko perheen tilanne otetaan huomioon.

Oppimisen ja hyvinvoinnin varmistamiseksi lähi- ja etäopetusta järjestetään joustavasti

Kevään poikkeusolojen alkaessa linjattiin, että erityisen tuen päätöksen saaneet ja pidennetyt oppivelvollisuuden piirissä olevat

lapset sekä perheen tilanteen niin vaaties-
sa myös pienet 1.–3.-luokkalaiset olisivat
lähiopetuksessa (Tikkala, 2020). Kyselyn
vastauksista tuli esille, että joissain kou-
luissa lähiopetukseen oli myös siirretty op-
pilaita kesken etäjakson tilanteessa, jossa
koulunkäynti kotona ei onnistunut. Tämä
on tärkeä joustavuuden merkki kouluilta.
Koska opettajien vastausten perusteella
vaikutti myös vaikealta ennakolta tietää,
kenelle etäkoulu soveltuu ja kenelle ei, ja
koska oppilaiden kotitilanteet vaihtelevat
suuresti ja ennakoimattomasti, on tärkeää
voida joustaa lähi- ja etäopetuksen tarjoa-
misen välillä. Oppilaille, joilla havaitaan op-
pimisen tai hyvinvoinnin ongelmia etäkou-
lussa, on tärkeää voida hyvinkin matalalla
kynnyksellä tarjota lähiopetusta.

Huomioitavaa kuitenkin on, että
lähi- ja etäopetuksen tarjoaminen rinnak-
kain kuormittaa koulujen henkilökuntaa ja
vaatii työnjaon ja lukujärjestysten uudel-
leensuunnittelua. Erityisesti yläkouluissa
rinnakkainen toteuttaminen voi olla vaike-
aa aineenopettajajärjestelmällä. Tällaisen
mallin toteuttaminen vaatiikin resursseja,
aikaa ja välineitä, jotta sekä lähi- että etä-
opetus olisi laadukasta. Aiempia kokemuk-
sia ja työskentelytapoja verkko- ja lähiope-
tusta yhdistävistä kehittämishankkeista
kannattaakin hyödyntää hybridimallin to-
teutuksessa (esim. Tuuve- ja Monni Onli-
ne -hankkeet, joissa opetusta on kehitetty
kroonisesti poissa olevien oppilaiden tu-
kimuotona, Sergejeff, J., Pilbacka-Rönkä,
T., & Palmu, I. 2020). Mahdollisuus osit-
taiseen lähiopetukseen ja matalan kynnyk-
sen siirtymät etäkoulusta lähiopiskeluun
saattaisivat kuitenkin olla keinoja minimoi-
da etäkoulun kielteiset ja epätasa-arvois-
tavat vaikutukset hyvinvointiin ja oppimi-
seen.

Tämän tutkimuksen toteuttamista tuki ta-
loudellisesti Haukkalan säätiö.

Kirjoittajatiedot:

Miia Sainio, PsT, tutkijatohtori, Kasvatustieteiden ja
psykologian tiedekunta, Jyväskylän yliopisto

Pilvi Hämeenaho, Dos., tutkijatohtori, Historian ja
etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto

Minna Torppa, Dos., apulaisprofessori, Opettajakoulu-
tuslaitos, Jyväskylän yliopisto

Anna-Maija Poikkeus, professori, Kasvatustieteiden ja
psykologian tiedekunta, Jyväskylän yliopisto

Tuija Aro, Dos., Psykologian laitos, Jyväskylän yliopisto

LÄHTEET

- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Olson, L. S. (2007). Lasting Consequences of the Summer Learning Gap. *American Sociological Review*, 72(2), 167–180. <https://doi.org/10.1177/000312240707200202>
- Bol, T. (2020). Inequality in homeschooling during the Corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel. <https://doi.org/10.31235/osf.io/hf32q>
- Cooper, H., Nye, B., Charlton, K., Lindsay, J., & Greathouse, S. (2016). The Effects of Summer Vacation on Achievement Test Scores: A Narrative and Meta-Analytic Review: Review of Educational Research. <https://doi.org/10.3102/00346543066003227>
- Herkama, S., & Repo, J. (2020, toukokuuta 14). Kokemukset koronakeväältä: Opiskelu sujuu pääosin hyvin mutta etäopetus on myös monelle oppilaalle iso helpotus. INVESTBLOG. <https://blogit.utu.fi/invest/2020/05/14/kokemukset-koronakeväältä-opiskelu-sujuu-pääosin-hyvin-mutta-etaopetus-on-myos-monelle-oppilaalle-iso-helpotus/>
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., Ballard, C., Christensen, H., Cohen Silver, R., Everall, I., Ford, T., John, A., Kabir, T., King, K., Madan, I., Michie, S., Przybylski, A. K., Shafran, R., Sweeney, A., ... Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: A call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*, 7(6), 547–560. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30168-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30168-1)
- Holmila, M., Raitasalo, K., & Tigerstedt, C. (2016). Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot—Vanhemmat, lapset ja alkoholi. THL. <http://www.julkari.fi/handle/10024/131418>
- Ikonen, R., & Helakorpi, S. (2019). Lasten ja nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskysely 2019. <http://www.julkari.fi/handle/10024/138562>
- Kouluterveyskysely. (2019). Kouluterveyskyselyn aikasarjat 2006-2019—THL kuutio- ja tiivistekäyttöliittymä. https://sampo.thl.fi/pivot/prod/fi/ktk/ktk1/summary_trendi?a_lue_0=87869&mittarit_0=200138&mittarit_1=199281&mittarit_2=200554&sukupuoli_0=143993#
- Kuhfeld, M. (2019). Surprising new evidence on summer learning loss. *Phi Delta Kappan*, 101(1), 25–29. <https://doi.org/10.1177/0031721719871560>
- Manner, M. (2020, toukokuuta 31). Peruskoulu | Suomessa on ainakin 4 000 yläluokkalaista, jotka ovat paljon poissa koulusta – tänä keväänä osa heistä katosi opettajilta kokonaan. Helsingin Sanomat. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000006523682.html>

- Morgan, K., Melendez-Torres, G. J., Bond, A., Hawkins, J., Hewitt, G., Murphy, S., & Moore, G. (2019). Socio-Economic Inequalities in Adolescent Summer Holiday Experiences, and Mental Wellbeing on Return to School: Analysis of the School Health Research Network/Health Behaviour in School-Aged Children Survey in Wales. *International Journal of Environmental Research and Public Health*; Basel, 16(7), 1107. <http://dx.doi.org.ezproxy.jyu.fi/10.3390/ijerph16071107>
- Repo, J., Herkama, S., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2020). Koululaisten korona-kevät: Kyselyn tulokset. <https://tinyurl.com/y59eyu58>
- Rissanen, P., Parhiala, K., Kestilä, L., Härmä, V., Honkatutkia, J., & Jormanainen, V. (2020). COVID-19-epidemian vaikutukset väestön palvelutarpeisiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen – nopea vaikutusarvio (Nro 8; s. 54). *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*.
- Ristikari, T., Keski-Säntti, M., Sutela, E., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Pekkarinen, E., Kääriälä, A., Aaltonen, M., Huotari, T., Merikukka, M., Salo, J., Juutinen, A., Pesonen-Smith, A., & Gissler, M. (2018). Suomi lasten kasvu ympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä. THL. <http://www.julkari.fi/handle/10024/137104>
- Sainio, M., Herkama, S., Kontio, M., & Salmivalli, C. (2019). KiVa anti-bullying programme. Teoksessa P. K. Smith (Toim.), *Making an Impact on School Bullying: Interventions and Recommendations* (ss. 45–66). Routledge.
- Sergejeff, J., Pilbacka-Rönkä, T., & Palmu, I. (2020). Erilaiset poissaolot ja tuen järjestäminen. Teoksessa I. Palmu (Toim.), *Takaisin kouluun: Koulua kouluakäymättömille* (ss. 81–100). Oppimis- ja ohjauskeskus Valteri.
- Suomen lukiolaisten liitto. (2020, huhtikuuta 27). "Olen aivan loppu"—Koronatilanne on lisännyt lukiolaisten stressiä ja työmäärää. <https://lukio.fi/koronakyselyn-tulokset/>
- Suomen Vanhempainliitto. (2020). Mitä perheille kuuluu -kyselyn väliraportti 21.4.2020. <https://vanhempainliitto.fi/wp-content/uploads/2020/04/Mita%CC%88-perheille-kuuluu-v%C3%A4liraportti-21.4.2020.pdf>
- Tikkala, H. (2020, kesäkuuta 13). Hallitus sulkee koulut, rajojen sulkemisen valmistelu aloitetaan – Yle seurasi hetki hetkeltä. *Yle Uutiset*. <https://yle.fi/uutiset/3-11259549>
- Valtioneuvoston tiedepaneeli. (2020). COVID-19-kriisin haitallisten vaikutusten ehkäiseminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti: Tiedepaneelin vastaukset valmisteluryhmän kysymyksiin. (Valtioneuvoston COVID-19-tiedepaneelin raportti 1.6.2020, s. 115). https://valtioneuvosto.fi/documents/10616/21411573/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf/b3c837ba-02a1-693b-ccf5-fbdada481c01/VNK_Tiedepaneelin_raportti_200601.pdf
- Van Lancker, W., & Parolin, Z. (2020). COVID-19, school closures, and child poverty: A social crisis in the making. *The Lancet Public Health*, 5(5), e243–e244. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30084-0](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30084-0)